

у землянках, окопах Олесь занотовував свої спостереження: *«На фронті бачиш людину за таких обставин, де вона в усьому розкривається до кінця. Саме тоді, в ті похмурі, задимлені дні й освітлені пожежами ночі, нам по-справжньому відкривалася велич нашого народу, краса його душі»*[15; 398].

«На війні ми, скажімо, начулися всякого. Але, пригадую, з якою відразою подільські селяни – наші мінометники – ставилися до поширеного всюди фронтового лихослів'я, виявляючи цим свою набуту від батьків культуру душі, вроджену делікатність, життєву охайність...» [16; 3]. *«Війна війною, а все таки не забувай, хто ти є...»* [17; 488].

Одного разу письменник сказав, що ніколи не був таким вільним, як у роки війни. Він, молодий солдат, особливо цінував сферу почуттів – вони непідконтрольні! Це знайшло відображення чи не в кращому шедеврї – новелї **«Замить щастя»**.

Душа людська попри всі воєнні випробування живе, прагне щастя та любові. Отже, перемагає! Як у Івана Артеменка, котрому *«ззорїло»* кохання до мадярської дівчини в пеклі бою – оповідання **«Плацдарм»**. Розквітло, як сади на травневих горах: *«Хіба міг думати солдат, що плацдарм його так ошчасливить? Хіба міг передчути Іван, де й кого покохає, хіба міг знати, що явиться йому таке яснолике дівча за темним оцим Гроном? В далекім краю зустрів своє перше кохання, у чужинецькім селі...»*[20; 96].

Та... вогневіє сад під шаленим артобстрілом (*«пелюстки сипались просто на розпечені жерла мінометів»*), і в тому саду назавжди зостався Іван.

«Людині завжди важко розставатися з життям та стократ важчим є це розлучення для душі молодої, ненажитої, коли дихання обривається дочасно і світ тобі гасне саме тоді, коли тебе десь чекає любов» [20; 100].

*Хто поруч на ходу зов'яв.
Із рук не випустивши зброю, –
Забути їх не зможу я,
Вони завжди переді мною [4; 43].*

Раптом, як блискавка в просторі, виникає перед тобою лице з уже розмитими рисами – чи то студбативець, чи то однополчанин твій, чи просто однокурсник, яких ніколи вже не буде на цій землі... Виникає то як докір у чомусь, то як пересторога... Як спомин яскравий з тих фронтових буднів, новела **«3 тих ночей»**: *«Лейтенанта того... вже нема ... Нема! А який красень був той лейтенант, смаглий чорнобровий... Сміху повно в очах, життя молодого, – здавалося, нічия куля його не візьме. Чуб смолисто-чорний на очі раз у раз спадав, коли він у захваті, в натхненні юнацьким ліпив чергову сніжку... Раз жменя снігу попала артилеристові просто в його розвихрений чуб, і він одразу посивів, але тільки на мить... В розквіті, в самій красі перестала існувати людина... Ніколи він сивий не був і ніколи вже не буде... Його нема. І нема тієї дівчини, медсестри Ліди, яка кидала сніжку в його розкішний чуб...» [21; 9].*

Так і стоять вони перед цілим світом, тривожачи наші душі, нагадуючи, попереджаючи...

Як раділи молоді воїни перемозі над фашизмом!

– *«День Перемоги. Гвардійський апофеоз неподалік Златої Праги.*

Той благовіст миру, і чехи – сяючі, і п'яні від щастя – ми...» [10; ТЗ, 180].

У книзі **«Далекі вогнища»** читаємо: *«Коли ми закінчили війну на полях Європи весною 1945-го, ми були тоді*

всі суцільними поетами, людьми, що ідеалізували життя, оспівували його, ми були закохані в кожну травинку, бо завтрашній день, усі безконечні грядущі дні уявлялися нам у розливі сонця й братерства. Ми були безсмертні – так принаймні ми відчували себе. Не буде життя кінця-краю, не буде ворожнечі, не буде більше ніколи страхіть, кошмарів, будуть тільки людяність, братерство, вселюдське вічне добро...» [22; 114].

21 листопада 1945 року колишній гвардієць Олеся Гончар ступив на рідну землю. Димом боїв ще пахла шинеля і... могутнє клеко-тання в душі: не може це все зникнути безслідно, має сформуватися у щось значне... Свята пам'ять про фронтових побратимів стукала в серце Олеся, вона ввібрала в себе і кров, і журбу, і щастя Перемоги, і гіркоту втрат на просторах чужих земель. *«Пишу, – повідомляє у листі товаришеві, – не розгинаючись. Для серця і з вірності присязі, даній*

героям у сірих шинелях, які, упавши, не піднімались. А я стояв над ними і давав клятву: викарбую на камені» [11; 212]. З під пера двадцятивосьмирічного фронтовика за півроку народилися «Альпи» (Вітчизна. – 1946. – № 7–8), «Голубий Дунай» (Вітчизна. – 1947. – № 1), потім «Злата Прага» (Вітчизна. – 1948. – № 9). Ці твори було відзначено двома Сталінськими преміями (1948 і 1949 рр.). Якби Гончар написав «Прапорonoсців» пізніше, то «... менше було б тієї війни, що пахне кров'ю, димом, пилом, яка у сорокових роках трималась у кожній краплині крові», – відмічала латвійський літературознавець В. Кацена-Калпінь [21; 234].

Скільки б не говорили про традиції «воєнної» прози,

скільки б не визначали нові етапи розвитку літератури про Велику Вітчизняну, наш погляд завжди буде звернений до **«Прапороносців»**. Тільки після них прийшли до читача твори П. Загребельного, А. Дімарова, братів Тютюнників та інших.

Трилогія і сьогодні осяває молодь чистим світлом людяності, доброти, високої духовності. Одночасно з роботою над романом «Прапороносці» Гончар натхненно працював над, тематично близькою до трилогії, книгою про мужніх підпільників Полтави, очолених Лялею Убийвовк. Він прибув до Полтави, щоб *«скрізь побути, все почути, все побачити, бачене Лялею»* зустрічався із її рідними, знайомими.

Показавши у повісті **«Земля гуде»** (1947 р.) *«зітканий зі самого сонця образ Лялі»*, письменник, за його власними словами, тим самим поетично розповів *«про полтавську молодь, відтворив її благородні образи, на яких будуть виховуватись тисячі юнаків і дівчат»*.

Тепер, коли Олесь Гончара відділяють від нас не лише версти війни, а й небесні долини, *«голос звідти, з далекого»* звучить особливо виразно: відлунням земних доріг і відлунням його небесних дум, які він занотував юним бійцем:

*Слово, в бою огрубіле,
В тому краю забрини,
Де вишні в убранні білім
Мене виглядали з війни... [4; 108].*

СЛОВО ПИСЬМЕННИКІВ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ про воєнну прозу О. Гончара:

«Олесь Гончар, як письменник, має далекоглядне око, непомильний слух і високопатріотичне серце»

П. Тичина

«Антивоєнні романи Олеся Гончара ставлю в рівень кращих світових досягнень у художньо глибокому розкритті цієї теми».

В. Астаф'єв

«Перший твір Гончара «Прапорonosці», прочитаний мною після війни, справив на мене своєю правдою і своєю поетичною інтонацією враження незабутнє».

Ю. Бондарев

«Не було б Гончара часів «Прапорonosців», не мали б ми такої літератури, як вона є сьогодні...»

П. Загребельний

«Він весь у зірницях, роман («Людина і зброя»). Спекотний. Це - рідкісний роман. Рідкісний на всю нашу і світову літературу».

Є. Ісаєв

«Роман «Циклон» – яскравий зразок так званого роману випробувань, з'ясовує те, чому ми не могли не вистояти, не перемогти у війні з фашизмом».

А. Погрібний

«Гончар піднімає юнацькі античні тіла і каже: ось жертви війни, які не встигли зробити подвигів, до яких були готові, – всяких, не тільки воєнних...».

О. Кундзіч

«Олеся Гончар прийшов на нашу землю, на нашу планету... Солдатом прийшов і не залишив від свого чобота шраму на скошеної траві... Він торкнувся її крилом... він не вчить, він оповідає для добра... для совісті...»

О. Вацієміс

Література

1. Гарін Ф. Лягають думи на папір... Олесю Гончару / Ф. Гарін // Зоря Полтавщини.- 1998. – 3 квіт. – С. 4.
2. Олеся Гончар: «Вір усім серцем. І я з твоїм серцем» / О. Гончар // Голос України.- 2008. – 18 берез. – С. 10.
3. Гончар О. Катарсис / О. Гончар. – К. : Український світ, 2000. – 136 с.
4. Гончар О. Поетичний пунктир походу : поезії / О. Гончар. – К. : Просвіта, 2000. – 120 с.
5. Вінок пам'яті Олеся Гончара : спогади. Хроніка. – К. : Український письменник, 1997. – 453 с.
6. Гончар О. Чим живемо: на шляхах до українського Відродження / О. Гончар. – К. : Радянський письменник, 1991. – 382 с.
7. Оксюта Я. Прапор Олеся Гончара / Я. Оксюта // Урядовий кур'єр. – 2005. – 22 берез.- С. 13.
8. П'янов В. Прощальний приліт / В. П'янов // Київ. – 1998. – № 3-4. – С. 7.
9. Гончар О. Людина і зброя : роман / О. Гончар. – К. : Український письменник, 1994. – 287 с.
10. Гончар О. Щоденники : в 3-х т. – К. : Веселка, 2002–2004. Т. 2. : 1968 – 1983. – 2003. – 607 с. Т. 3. : 1984 – 1995. – 2004. – 606 с.
11. Слово про Олеся Гончара : нариси, статті, листи, есе, дослідження. – К. : Радянський письменник, 1988. – 647 с.
12. Шевченківські лауреати: 1962 – 2001 : енциклопедичний словник / упоряд. М. Г. Лабінський. – К. : Видавництво «Криниця», 2001. – С. 103–107.
13. Гончар О. Циклон. Тронка. Собор : романи / О. Гончар. – К. : Радянська школа, 1990. – 592 с.
14. Зобенко М. Українське небо Олеся Гончара : есеї, студії, полеміка / М. Зобенко. – Львів : Видавництво М. П. Коць, 2003. – 170 с.

15. Гончар О. Вибрані твори: в 4 т. / О. Гончар. – К. : Сакцент Плюс, 2005. Т. 4. : Прапорonoсці. Письменницькі роздуми. – 2005. – 416 с. : фото.
16. Гончар О. Будьмо гідними святинь / О. Гончар // Київ. – 1993. – № 4–5. – С. 3.
17. Гончар О. Твори: в 6 т. / О. Гончар. – К. : Дніпро, 1979. Т. 5. – 1979. – 520 с.
18. Безхутрий М. Літа молодії: Спогади про Олеся Гончара / М. Безхутрий // Березіль. – 1996. – № 7 – 8. – С. 177.
19. Гончар О. Спогад про океан : новели : для ст. шкільн. Віку / О. Гончар. – К. : Веселка, 1995. – 398 с.
20. Гончар О. Далекі вогнища: нові твори / О. Гончар. – К. : Радянський письменник, 1987. – 287 с.
21. Гончар О. Твори: в 7 т. / О. Гончар ; передм. І. Драча. – К. : Дніпро, 1987. Т. 1. : Тронка; Бригантина. – 1988. – 487 с.
22. Гончар О. «Література – це те, що назавжди» / О. Гончар // Київ. – 1993. – № 4 – 5. – С. 114.
23. Гончар О. Нескорена Полтавчанка (Земля гуде): повість / О. Гончар. – К. : Молодь, 1965. – 232 с.

*Адже життя – це найперше
любов...: світ почуттів
у житті і творчості О. Гончара*

(Бібліографічна розвідка, 2013)

«... Данину юності віддали»

*Т*либинні витоки творчості Олеся Гончара беруть свій початок з його полтавської степової юні. «В літах дитинства, можливо, закодовано щось таке, що потім упродовж усього життя позначається на наших цілком «дорослих вчинках» [10; 59].

Ідеали, винесені з юнацьких літ, стали назавжди Олесевими дороговказами: «... кому потрібне оте майбутнє суспільство, новітній храм, якщо людина увійде в той храм духовно убогою, не здатною почувати глибоко, любити так, як любили раніш? Адже життя – це найперше любов...», – писав він у «Щоденнику» [13; 119].

Романтиком, літописцем чистих, щирих почуттів Олесь Гончар вважається давно і заслужено.

Ось рядки з листа Олеся, 16-річного студента газетного технікуму: «... я виношую одну тему – з студентського життя. Лякає те, що тут треба буде мені розробляти «проблеми» кохання. Малий досвід у цьому. Але все ж таки візьмусь» [3; 20].

Після технікуму юний журналіст працював у газеті. Нарешті, омріяний Харківський університет. Студентське щасливе життя, дружба, юнацьке кохання. Олесь Гончар здружився з Люсею Грапчевою.

Козельщина, редакція газети «Розгорнутим фронтом».
Зліва направо: М. Сич, О. Гончар, О. Юренко, В. Тараненко. 1933 р.

«Була така на нашому курсі, маленька, кругленька і дуже мила дівчина. Вродлива, гарно вихована – дочка інтелігентних батьків з-під Харкова, вона навдивовижу гарно ставилася до Олесья. Так само, як і він до неї. Вони становили чудову пару. Обоє темнорусі, просто, але чепурно одягались. Заради неї, здавалось, Олесь за перший солідний гонорар шкірянкою обзавівся. А головне – як зворушливо турбувалися одне про одного. І не приховували цього. Сиділи поруч і на занятті, і на зборах, і в бібліотеці. Він, бувало, так турботливо пригортав її полою своєї хромової шкірянки. Не соромились щирого першого кохання. Воно, певно, надихало його до творчості», – згадував їх однокурсник Микола Безхутрій [18; 172].

Однокурсниками Олесья були також Григорій Тютюнник, Олексій Коломієць, Дмитро Білоус, інші відомі в майбутньому письменники, літератори. Дещо старший від тих, хто прийшов до вузу зі шкільної лави, Олесь уже друкувався в періодиці. Одна з їх однокурсниць Ізиди Новосельцева (в майбутньому – перекладачка творів Олесья) згадувала: «Стрункий, тонкостанний, буйночубий – густе темне волосся було завжди відкинута назад, смагляволиций, з іскристо-карими очима, з чуйною, сяйною посмішкою юнак притягував захоплені погляди дівчат філологічного факультету. І захоплення дівчат не зменшувалось, а навпаки, тільки зростало від того, що Олесь був другом однокурсниці Люсі Грапчевої – маленької, тендітної, граційної, з великими синіми очима, розумної, скромної дівчини. Це була надзвичайно красива, гармонійна пара! Весь факультет милувався нею, милувався їхньою, палкою, незрадливою любов'ю. Вони – скрізь і завжди разом, завжди поруч: на лекціях і семінарах, в бібліотеці, в гуртожитку» [16; 207].

Пізніше Олесь Терентійович скаже: «Якби не Люся, не було б і Шури Ясногорської в «Прапорносцях». Справді,

згадаємо слова, вкладені Гончарем у вуста Юрія Брянського: «... три роки ми з нею сиділи поруч, на одній лаві. Ми вже так знали одне одного, що навіть думки одне одного вгадували безпомилково. Власне, у нас було не дві, а одна думка, поділена на двох. Я міг би кожен її погляд перекласти на мову і записати з точністю до єдиного слова. У нас не було мого і твого. У нас було тільки наше».

Юнацькі мрії, почуття, сподівання були перекреслені війною. Олесь і його однокурсники пішли добровольцями на фронт. Залишились лише світлі, студентські спогади, які передавались ним у поезіях:

*Первісного неба краса полуднева,
І вітер, і сонце, й зелені дерева!..
Кохана моя по іменню Людмила
Там щастя зі мною бурхливо ділила [8; 10].*

Жорстокі воєнні будні накладали свій відбиток на тон поетичних рядків, присвячених Людмилі, між закоханими пролягли довгі роки розлуки:

*Не пиши, не чекай, забудь.
В тилу іншого друга знайди.
Хай для вас повесні зацвітуть
Недоламані танком сади.*

*Нині ти не впізнала б мене.
Я не той, що студентом був.
Серце стало в мені кам'яне,
Слова ніжності я не забув [8; 10].*

Але юнацькому серцю важко уявити втрату коханої дівчини:

*Як прийду я з війни додому,
А ти віддана будеш другому,
Не схилюся я перед тобою,
Обіймуся з своєю журбою.*

*Та вийду я в поле широке,
Розкажу йому горе глибоке,
Піснями гіркими заллюся,
Додому прийду – засміюся!
Щоб не знав ніхто мої болі,
Я та вітер у чистому полі! [8; 11].*

Обнародувані лише 2000-го року щоденникові записи воєнних літ, дають нам можливість глибше пізнати особистість Олесь Гончара, вникнути в його думки, відчутти тодішній пульс фронтового життя, не ховати нічого – його мінусів, його плюсів. В далеких Карпатах, в словацькому селі Гринаві, де на два дні зупинилась військова частина, Олесь зустрів красиву молоду жінку Юлію, про що свідчать його записи, вміщені в книзі «Катарсис»:

«Дождь, ветер. Оставил Юлию на крыльце. Плачет и рвется от меня... За всю войну она, пожалуй, первая женщина, к которой у меня возникло не поверхностное, а глубокое настоящее чувство. Когда она плакала, мне тоже хотелось плакать. Хорошая добрая Юлия! Эти два дня были для меня днями такого счастья... я было вышел из войны в прелестный солнечный мир» [14; 95].

Потім була розлука, але Олесь пам'ятав про Юлію: «А думы все там, там... вижу Юлию, слышу ее нежный голос, пью, рыдая, слезы с ее глаз... Жить, жить с Ней. Бреду по пояс в болоте, в ночи, в лесу – а думаю о ней..., влекла меня ее неотразимая женственность...» [14; 96, 97].

Харків, грудень 1945 року. Університетський однокурсник Микола Безхутрий при зустрічі з Олесем запитав про Люсю Грапчеву: чи не чув, не бачив, чи не знає він чого-небудь про неї?

« – Вийшла заміж, – сказав Олесь і відразу перевів мову на щось інше. Важко було йому говорити про це.

– Ти розумієш, Миколо, якось по-дурному вийшло. Я розшукав Люсю. Та надало мені спробувати перевірити її

вірність. Чи пробачила б ти мені, запитав її в листі, коли б ти дізналась, що я мав на війні іншу? Вона сприйняла це за хитрування при зізнанні в провині, відповіла листом коротко й рішуче: ні! – і тут же, на зло мені, одружилася з інженером, завдяки якому вона вижила в війну і кому досі категорично відмовляла, чекаючи на мене...» [18; 174]. А за півроку до цієї розмови Олесь отримав від Люсі, як йдеться в записках: «... тяжелое письмо, ответ на мою исповедь о «грехах». Завидовать нечему» [14;105]. Про цю гіркоту повідав і у поетичних рядках:

*Недалеко від Братислави
Я одержав твого листа.
Спалахнули усі переправи
І немає уже моста
У минуле, у наше, в раннє,
Де були тільки ти і я.
Чую – інше якесь кохання
Вже шепоче твоє ім'я [9; 12].*

У книзі споминів про Олеся Гончара дружина Валентина Данилівна теж розповідає про цю маловідому сторінку з життя чоловіка, наводить текст листа Люсі Грапчевої Олесеві на фронт: «Після смерті Олеся, розбираючи архів, натрапила на її (Люсині – листи ще на фронт). Ті перші трикутники були сповнені ніжності до Олеся, палких обіцянок у вірності, а вже згодом, знайшовся в домашньому архіві і такий лист, датований 29.05.1945 року: «Если в твоём письме поняла все так, как и следовало, то мне кажется, что тебе хотелось бы знать, как отзовется во мне твоё известие о случившемся. (Очевидно, йдеться про кохання Олеся до словачки Юлії). Рада успокоить тебя: оно меня не удивило и не выбило из колеи, оно указало мне мою пристань. Я хранила для тебя «Небовый ключ» Украины, а подарю ему, моему хорошему, большому другу. Он будет счастлив знакомым тебе первым счастьем, а я –